

Agata Zawiszewska-Semeniuk

Instytut Literatury i Nowych Mediów

Uniwersytet Szczeciński

ORCID: 0000-0002-8098-5748

Publicystyka literacka Zofii Daszyńskiej-Golińskiej¹

I

Celem artykułu jest uzupełnienie wiedzy o spuściźnie intelektualnej Zofii Daszyńskiej-Golińskiej (1866–1934) – badaczki interdyscyplinarnej, działaczki społecznej, polityczki, publicystki i pisarki, której dorobek w trzech pierwszych z wymienionych wyżej dziedzin stanowi ważny i trwały wkład w polską naukę i kulturę polityczną ostatnich dekad XIX i pierwszych dekad XX stulecia.

„Uzupełnienie” jest uzasadnione stanem badań nad dorobkiem myślowym Daszyńskiej-Golińskiej, w którym dominują rekonstrukcje jej niepospolitej biografii² (opierające się głównie na jej „notatkach

¹ Materiały do artykułu zostały zebrane w ramach grantu finansowanego ze środków MNiSW (obecnie: MEiN), w programie NPRH 0213/NPRH6/H11/85/2018. Projekt pt. „Słownik polskiej krytyki literackiej 1764–1918. Część 2: Hasła osobowe” kierowany przez prof. dr hab. Teresę Kostkiewiczową realizowany był przez Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza w latach 2018–2023.

² Red., *Golińska Zofia*, w: *Polski Słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław–Kraków–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959–1960, s. 223–225; Red., *Daszyńska-Golińska Zofia*, w: *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1: A–D, red. Feliks Tych, Warszawa: Książka i Wiedza, 1978, s. 395–396; Włodzimierz Winclawski, *Zofia Daszyńska-Golińska*, w: idem, *Słownik biograficzny socjologii polskiej*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2001, t. 1, s. 123–126; Grzegorz Krzywiec, *Daszyńska-Golińska Zofia*, w: *A biographical dictionary of women's movements and feminisms Central, Eastern and South Eastern Europe: 19th and 20th centuries*, eds. Francisca De Haan, Krasimira Daskalova, Anna Loufti, New York: CEU Press, 2006, s. 103.

autobiograficznych³ i wspomnieniach znających ją osób⁴), syntetyczne charakterystyki różnych form jej aktywności publicznej⁵ oraz analizy jej osiągnięć naukowych⁶ dotyczących głównie zagadnień ekonomicznych⁷,

³ Zofia Daszyńska-Golińska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska. Pionierka wiedzy gospodarczo-społecznej w Polsce. Notatki autobiograficzne*, Kraków: Skład Główny „Dom Książki Polskiej”, 1932.

⁴ Cecylia Walewska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska*, w: eadem, *W walce o równe prawa. Nasze bojownice*, wydane staraniem Redakcji „Kobiety Współczesnej”, Warszawa: Drukarnia Rotacyjna, 1930, s. 118–126.

⁵ Edmunda M. Jończyk-Rosół, *Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934) – próba biografii*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filozofia Socjologia” 1994, z. 3, s. 19–35; Natali Stegmann, *Erstes Muster: Daszyńska-Golińska sentimentale Heimkehr einer gelehrten Marxistin*, w: eadem, *Die Tochter der geschlagen Helden. „Frauenfrage”, Feminismus und Frauenbewegung in Polen 1863–1919*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2000, s. 118–120; Michał Śliwa, *Zofia Daszyńska-Golińska*, w: idem, *Sylwetki polskich socjalistów. Studia i szkice*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2000, s. 52–64; Aleksandra Michalska, *Zofia Daszyńska-Golińska. Aktywność na wszystkich frontach*, w: *Krakowski szlak kobiet. Przewodniczka po Krakowie emancypantek*, t. 2, red. Ewa Furgał, Kraków: Fundacja Przestrzeń Kobiet, 2010, s. 175–191; Aneta Bóldyrew, *Próba popularyzacji zachodnioeuropejskich teorii i wzorców kulturowych w piśmiennictwie naukowym i publicystyce Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, w: *Aktywność publiczna kobiet na ziemiach polskich. Wybrane zagadnienia*, red. Tomasz Pudłocki, Katarzyna Sierakowska, Warszawa: Neriton, 2013, s. 109–125; Aleksandra Migalska, *Zofia Daszyńska-Golińska i odkrywanie ciągłości kobiecego aktywizmu*, w: *Obserwatorki z wyobraźnią. Etnograficzne i socjologiczne piśmiennictwo kobiet*, red. Grażyna Kubica, Katarzyna Majbroda, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze – Uniwersytet Wrocławski, 2014, s. 343–360; Izabela Krasinska, *Udział Zofii Daszyńskiej-Golińskiej w walce z alkoholizmem (1901–1914)*, „Szkice Humanistyczne” 2015, nr 1/2, s. 115–128; Ewa Maj, *Kobieta wobec polityki: strategie tożsamościowe w publicystyce tygodnika „Na Posterunku” (1917–1919)*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, red. Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019, s. 43–56.

⁶ Pierwsze próby usystematyzowania dorobku naukowego Daszyńskiej-Golińskiej podejmowane były w ostatnich latach jej życia oraz tuż po jej śmierci w materiałach o charakterze wspomnieniowym: Stefan Dziewulski, *Działalność naukowa i społeczna Prof. Dr. Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, Warszawa 1927 [odbitka z „Ekonomisty” 1927, nr 2/3]; Leon Władysław Biegeleisen, *Zofia Daszyńska-Golińska jako ekonomistka*, Warszawa: Bratnia Pomoc Studentów Wolnej Wszechnicy Polskiej, 1934 [odbitka z „Ekonomisty” 1934, z. 1]; Natalia Gąsiorowska, *Prof. Dr. Zofia Daszyńska-Golińska*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1935, t. 4, s. 225–235.

⁷ Aneta Bóldyrew, *Rola i funkcje rodziny w pismach polskich ekonomistów na przełomie XIX i XX wieku*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, t. 2, s. 105–119; Piotr Pasisz, *Metoda statystyczna w świetle „Szkiców metodologicznych” Zofii Daszyńskiej-Golińskiej (1866–1934)*, „Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego UJK Kielce. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 2016, nr 25/1, s. 225–232.

eugenicznych⁸, socjologicznych⁹, społeczno-politycznych¹⁰ oraz filozofii polityki¹¹. Znaczący wzrost liczby prac poświęconych Daszyńskiej-Golińskiej oraz edycji jej pism¹², wyraźnie widoczny od schyłku XX w. do chwili obecnej, a w pełni uzasadniony rangą jej myśli naukowej oraz

⁸ Magdalena Gawin, *Rasa i nowoczesność. Historia polskiego ruchu eugenicznego (1880–1952)*, Warszawa: Neriton – Instytut Historii PAN, 2003, s. 139–155; Edmunda M. Jończyk-Rosół, *Poglądy Zofii Daszyńskiej-Golińskiej na temat eugeniki*, „Studia z Filozofii Polskiej” 2007, t. 2, s. 279–301.

⁹ Krystyna Kluzowa, *Zofia Daszyńska-Golińska: metoda socjologiczna w polityce społecznej*, w: *Szkice z historii socjologii polskiej*, red. Kazimierz Z. Sowa, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1983, s. 303–321; Tomasz Kamiński, *Zofii Daszyńskiej-Golińskiej socjologiczne badania alkoholizmu*, „Roczniki Historii Socjologii” 2012, vol. II, s. 133–146; Aneta Bołdyrew, *Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934) i jej badania nad młodzieżą ubogą i zaniedbaną*, w: *Nauczyciele. Zasługi – niedocenieni – zapamiętani*, red. Władysława Szulakiewicz, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. M. Kopernika, 2018, s. 31–45.

¹⁰ Renata Owadowska, *W służbie niepodległej Polsce – działalność społeczna i polityczna Zofii Daszyńskiej-Golińskiej w latach 1918–1934*, „Przegląd Bydgoski” 2000, R. XI, s. 69–79; eadem, *Zofia Daszyńska-Golińska. O nurt reformistyczny w polityce społecznej*, Poznań: Zakład Badań Narodowościowych PAN, 2004; Wojciech Giza, *Kwestia społeczna w koncepcji Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, „Zeszyty Naukowe – Polskie Towarzystwo Ekonomiczne” 2006, nr 4, s. 161–173; Edmunda M. Jończyk-Rosół, *Etatyzm jako remedium na problemy społeczne w świetle poglądów Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, w: *Tolerancja. Studia i szkice*, t. 16, red. Adam Rosół, Marek S. Szczepański, Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza, 2011, s. 231–243; eadem, *Zofii Daszyńskiej-Golińskiej wizje postępu społecznego*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” seria „Filozofia” 2011, z. 8, s. 9–32; Martyna Śliwa, Michał Śliwa, *Zofia Daszyńska-Golińska: w poszukiwaniu nowej narracji społecznej*, w: *Silaczki, szefowe, społeczniczki. Polki, organizatorki*, red. Ewa Bogacz-Wojtanowska, Monika Kostera, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019, s. 75–93.

¹¹ Edmunda M. Jończyk-Rosół, *Koncepcja narodu w twórczości Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filozofia Socjologia” 1991, z. 2, s. 61–78; eadem, *Koncepcja państwa w twórczości Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filozofia Socjologia” 1991, z. 2, s. 79–96; eadem, *Zofia Daszyńska-Golińska – w kręgu naturalizmu etycznego*, „Tolerancja. Studia i szkice” 2005, t. 11, s. 47–56; eadem, *Od poznania do negacji. Stanowisko Zofii Daszyńskiej-Golińskiej wobec liberalizmu*, „Studia Pedagogiczno-Artystyczne” 2005, t. 5, s. 48–64.

¹² Aneta Górnicka-Boratyńska, *Chcemy całego życia. Antologia polskich tekstów feministycznych z lat 1879–1939*, Warszawa: Res Publica, 1999, s. 264–287; *Historycy a socjalizm. Polska lewica niepodległościowa spod znaku Klio*, oprac., wstęp i komentarz Jolanta Kolbuszewska, Marta Sikorska-Kowalska, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014, s. 31–69; *Zofia Daszyńska-Golińska, Socjalizm i kwestia kobieca. Wybór pism*, wyboru dokonali, oprac. i wstępem opatrzyli Urszula Kozłowska, Tomasz Sikorski, Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2018.

aktywności społecznej i politycznej, pozwala mniemać, że jej biografia, koncepcje i wyniki badań nadal inspirują akademików, społeczników i polityków do własnego rozwoju osobistego, pracy zawodowej i działalności organizacyjnej.

W tej obszernej bibliotece komentarzy dorobku Daszyńskiej-Golińskiej półka z opracowaniami poświęconymi jej publicystyce literackiej przedstawia się skromnie. Znajduje się na niej bowiem: kilka starszych i nowszych wzmianek poświęconych jej roli w recepcji twórczości Fryderyka Nietzschego w Polsce, rozproszonych w szkicu Cecylii Walewskiej¹³ oraz monografiach Tomasza Weissa¹⁴ i Marty Kopij¹⁵, współczesny artykuł Anny Dżabaginy porządkujący i pogłębiający wiedzę o Daszyńskiej-Golińskiej jako jednej z najważniejszych polskich „pionierek nietzscheizmu”¹⁶, syntetyczne uwagi Marii Podrazy-Kwiatkowskiej o stosunku Daszyńskiej-Golińskiej do modernistycznego programu Stanisława Przybyszewskiego¹⁷ oraz Anny Wydryckiej sytuującej jej publicystykę kulturalną w szerszym kontekście krytycznoliterackiej aktywności kobiet *fin de siècle*’u¹⁸.

II

Powyższy stan rzeczy – marginalizowanie w badaniach spuścizny Daszyńskiej-Golińskiej jej wypowiedzi krytycznoliterackich – można wyjaśnić następująco.

¹³ Cecylia Walewska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska...*, s. 119–121.

¹⁴ Tomasz Weiss, *Fryderyk Nietzsche w piśmiennictwie polskim lat 1880–1914*, Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1961, s. 8–9, 11–13.

¹⁵ Marta Kopij, *Friedrich Nietzsche w literaturze i publicystyce polskiej lat 1883–1918*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2005, s. 25–27.

¹⁶ Anna Dżabagina, *Czytelniczki Nietzschego i ich głosy w pierwszych sporach o „wiedzę radośną” – Maria Cz. Przewóska i Zofia Daszyńska-Golińska*, w: *Czytanie. Kobieta, biblioteka, lektura*, red. Arleta Galant, Agata Zawiszewska, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2015, s. 175–191.

¹⁷ Maria Podraza-Kwiatkowska, *Wstęp*, w: *Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski*, oprac. eadem, wyd. III przejrane i uzupełnione, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2000, s. XXX, XXXII, XXXIV.

¹⁸ Anna Wydrycka, *Wstęp*, w: *Zapomniane głosy. Krytyka literacka kobiet 1894–1918*, t. 1. *Wybór tekstów*, oprac. eadem, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2006, s. 13–16.

Po pierwsze – publicystykę literacką uprawiała Daszyńska-Golińska w zasadzie tylko na wczesnym etapie swego rozwoju intelektualnego, który przypadł na lata 90. XIX w. – kiedy po ukończeniu studiów w Zurichu przeniosła się dla ich kontynuacji najpierw *via* Kraków do Wiednia (1891), a następnie po dłuższym pobycie w Królestwie Polskim związała się na kilka lat ze środowiskiem naukowym Berlina (po 1894). Podczas studiów zagranicznych – jak sama wspominała – bardzo „interesowała się ruchem literackim i filozoficznym”¹⁹, co w praktyce oznaczało, że „[z]ajmowało ją [...] wszystko. Nauki ścisłe, poezja, sztuka, literatura, polityka i całokształt kwestii socjalnych”²⁰. Nawet jednak wtedy – o czym świadczy bibliografia jej prac²¹ – publicystykę literacką uprawiała na marginesie zajęć naukowych, albowiem z tym rodzajem aktywności umysłowej wiązała swoją przyszłość zawodową²². Wszechstronność uzdolnień i różnorodność zainteresowań Daszyńskiej-Golińskiej porządkowała już wówczas świadomość, że:

Aby w życiu osiągnąć pomyślne wyniki, staram się zawsze wyróżnić cel najważniejszy. Człowiek bowiem, a szczególnie kobieta ma przed sobą zwykle tyle zadań, że aby się nie rozpraszać, musi z wielu zrezygnować. Trzeba sobie zatem powiedzieć, że nie mogę wszystkiego mieć, wszystkiego widzieć, ani czytać. Mam jeden cel i do niego dążę. Takim celem w dzieciństwie już było dla mnie zdobycie wyższych studiów i doktoratu, później wielokroć napisanie jakiejś książki, lub rozwiązanie bodaj dla siebie dręczącego mnie zagadnienia²³.

Po drugie – właśnie potrzeba „rozwiązania dręczącego zagadnienia” stanowiła impuls, który skłonił Daszyńską-Golińską do wejścia na nowe dla niej pole krytyki kulturalnej. Owym „zagadnieniem” okazała się filozofia Fryderyka Nietzschego, która odegrała – jak sama wyznała

¹⁹ Zofia Daszyńska-Golińska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska. Pionierka...*, s. 10.

²⁰ Cecylia Walewska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska...*, s. 118.

²¹ Stefan Dziewulski, *Spis prac drukowanych Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, w: Zofia Daszyńska-Golińska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska. Pionierka...*, s. 27–31.

²² Zofia Daszyńska-Golińska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska. Pionierka...*, s. 6.

²³ Ibidem, s. 18–19.

– „[o]gromną rolę w moim rozwoju”²⁴, podobnie zresztą jak w rozwoju wielu ludzi nauki i sztuki przełomu XIX i XX w. Nietzscheanizm uznali oni za skuteczną broń do „walki z jednowymiarowością pozytywistycznej ideologii, z jej uproszczeniami, z powszechnym poczuciem stagnacji, z zawężeniem jednostkowej podmiotowości do działań o charakterze społecznym”²⁵. Pierwsza biografka Daszyńskiej-Golińskiej, Cecylia Walewska, poznała ją właśnie „w fazie wmyślenia się jej w filozofów XIX stulecia”, choć „w warunkach niezbyt sprzyjającym refleksjom”, gdy „[z] Schopenhauerem w jednej kieszeni palta, z Nietzschem w drugiej «zgarnięto» ją razem z trzystu innymi uczestnikami pochodu na Wąski Dunaj przed Dom Kilińskiego w 1894 r. po uroczystym nabożeństwie w Katedrze św. Jana, na pamiątkę stuletniej rocznicy obrony Warszawy”²⁶.

„Olśnienie” filozofią Nietzschego, którego czytała w oryginale, było jednocześnie „zmorą badawczego, refleksyjnego umysłu” Daszyńskiej-Golińskiej: starała się rozstrzygnąć „paradoks – pogodzenie teorii socjalistycznych z przesłankami nadczłowieczeństwa”²⁷. Podsumowując ten etap własnego rozwoju, napisała: „Dwa lata męczyłam się w tej rozterce i wyzwoliłam się z niej wreszcie napisawszy broszurę Nietzsche-Zaratustra”²⁸. Broszura przypieczętowała „przełom”, jaki dokonał się w jej poglądach pod wpływem Nietzschego: najpierw rozpoznała i wzmocniła fundamenty własnego charakteru („ultra społeczne nastawienie”, odrzucenie „fanatyzmu” we wszelkiej postaci, „wrażenie, że nie tylko masy społeczne, ale i wielcy ludzie stanowią o postępie świata”²⁹), następnie „przepracowała, przewartościowała i przepuściła przez wszystkie filtry myślowe nadczłowieczeństwo Nietzschego”³⁰, a „[p]oświęciwszy mu książkę, przestała myśleć o nim i jego paradoksach”³¹, definitywnie po-

²⁴ Ibidem, s. 10.

²⁵ Grażyna Borkowska, *Cudzoziemki. Studia o polskiej prozie kobiecej*, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 1996, s. 214, 216.

²⁶ Cecylia Walewska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska...*, s. 119.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Zofia Daszyńska-Golińska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska. Pionierka...*, s. 11.

²⁹ Ibidem.

³⁰ Cecylia Walewska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska...*, s. 121.

³¹ Ibidem, s. 120.

rzucając wcześniej bliskie jej ideowo marksizm i rewolucjonizm na rzecz „ewolucjonizmu i polityki społecznej”³²:

W powstanie nadczłowieka uwierzyć nie mogła, bo wszak typ ludzki w bardzo mało zmiennej formie prometeizmu, etyki, zwierzęcych instynktów trwa od wieków. W najdzikszych i najkulturalniejszych środowiskach są bohaterzy idei, wielcy ofiarnicy, głosiciele niebosiężnych prawd. I – jest zwierzę ludzkie, przed którym anioła ziemskiego może obronić tylko prawo i ściśle przestrzeganie kanonów etycznych. Walkę wypowiedzieć należy zarówno złym ustrojom społecznym, jak i żmijom tych pokus, które czyhają na ludzi słabych, żeby rozpętać w nich dzikie bestie³³.

Osobista rozprawa Daszyńskiej-Golińskiej z Nietzschem jest jednym z wariantów tej samej drogi intelektualnej, którą przeszło wielu polskich socjalistów tego czasu – jednym z ważniejszych przykładów „socjalistycznego uwikłania Nietzschego”. O „powinowactwach” nietzscheanizmu i lewicy zdecydowały: po pierwsze – „niechęć intelektualistów do aksjomatów i próby uniknięcia dogmatycznego zamknięcia w ideologii socjalistycznej”, z drugiej – „paralelne odczytanie niektórych postulatów Nietzschego i treści ideowych programu socjalistyczno-marksistowskiego, do których należą przewyższenie istniejącej struktury społecznej, negacja obowiązujących wartości i uwarunkowana tym regeneracja człowieka i społeczeństwa”³⁴.

Z tych samych powodów osobista rozprawa Daszyńskiej-Golińskiej z Nietzschem jest jednym z wariantów tej samej drogi intelektualnej, którą przeszło wiele polskich emancypantek. Nawet wówczas, gdy już „przewyciężyła” Nietzschego jako filozofa, Daszyńskiej-Golińskiej jako kobiecie nieprzeciętnej nadal bliski był Nietzscheański postulat „przewartościowania wartości” w życiu społecznym. Padł on na podatny grunt przygotowany przez postyczniowy ruch emancypacyjny, skłaniający kobiety do przemyślenia tradycyjnych ról rodzinnych i etyki chrześcijańskiej, do podejmowania nowych rodzajów aktywności pozadomowej:

³² Ibidem, s. 119.

³³ Ibidem, s. 121.

³⁴ Marta Kopij, *Friedrich Nietzsche w literaturze i publicystyce...*, s. 175.

społecznej, zawodowej, artystycznej, politycznej, do wypracowania nowego typu duchowości, do łączenia się w różne wspólnoty kobiet wspierających kobiety w ich dążeniu do podmiotowości i autonomii. Daszyńska-Golińska należała do reprezentantek tzw. Kobiet Nowych³⁵ realizujących w belle époque aktywistyczny wariant biografii niewieściej, które czerpały inspiracje m.in. z filozofii Nietzschego, łącząc „kult najzacieklejszego pogromcy rodu niewieściego i... hasła feminizmu”³⁶ (mizoginizm postrzegały jako wypadkową uwarunkowań biograficznych filozofa oraz prawa, zwyczajów i obyczajowości epoki „wytwarzających” model kobiecości biernej³⁷). Ten emancypacyjny rys jej biografii podkreśliła Natalia Gąsiorowska tuż po jej śmierci:

Daszyńska-Golińska była zdecydowaną feministką, pionierką ruchu wyzwolenczego kobiet w Polsce. Z wysiłkiem przedzierając się przez przeszkody, stawiane przez współczesne jej społeczeństwo pracy naukowej, społecznej, osiągnęła wiele, torując drogę młodszemu pokoleniu, ułatwiając zdobywanie nowych placówek pracy przez kobiety, które darzyła szczególną życzliwością i szczerem poparciem ich usiłowań³⁸.

Innymi słowy: Daszyńska-Golińska, jak wielu innych polskich czytelników Nietzschego o lewicowych sympatiach, wybrała z jego światopoglądu apologię i uzasadnienie cywilizacyjnych pożytków indywidualizmu, a odrzuciła elementy antyrównościowe i antywspółnotowe. Nietzscheanizm, niejako wbrew Nietzschemu, uczyniła paliwem dla własnych przekonań demokratycznych, proedukacyjnych, proemancypacyjnych działań społecznych, wiary w postęp cywilizacyjny sprzężony z rozwojem etycznym, optymizmu poznawczego i postawy aktywistycznej.

Po trzecie – nikłą liczbę opracowań dotyczących publicystyki literackiej Daszyńskiej-Golińskiej uzasadnia również fakt, że w ocenie dzieł sztuki – czy szerzej: wytworów kultury – łączyła koncepcje pozytywistyczne

³⁵ Agata Zawiszewska, *Nowa Kobieta – anglosaska figura i polskie figuracje*, w: *Nowa Kobieta – figury i figuracje*, red. Inga Iwasiów, Aleksandra Krukowska, Agata Zawiszewska, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2017, s. 9–46.

³⁶ Ibidem, s. 120.

³⁷ Grażyna Borkowska, *Cudzoziemki...*, s. 211–222.

³⁸ Natalia Gąsiorowska, *Prof. Dr. Zofia Daszyńska-Golińska...*, s. 227.

i marksistowskie. Skutkiem tego jej teksty okołoliterackie od samego początku pozostawały – pod względem ilościowym – w cieniu jej prac naukowych oraz publicystyki naukowej i popularnonaukowej.

Biorąc pod uwagę wszystkie wyżej wymienione warunki, trudno się dziwić nikłemu zainteresowaniu badaczy marginalną częścią jej spuścizny poświęconej zagadnieniom literackim, należącą do epoki modernizmu, na którą składa się zaledwie kilkanaście wypowiedzi: artykułów problemowych, recenzji, wspomnień pośmiertnych i monografia, poświęconych najważniejszym filozofom, artystom i dziełom zapładniającym wyobraźnię i poruszającym umysły ludzi *fin de siècle*'u. Większość z nich została opublikowana na łamach tzw. periodyków postępowych lub na idee postępowe otwartych, m.in. „Głosu”, „Niwy”, „Prawdy”, „Przeglądu Poznańskiego”, „Życia”.

III

Przegląd i charakterystykę spuścizny Daszyńskiej-Golińskiej poświęconej problematyce literackiej warto poprzedzić kilkoma zdaniem wyjaśniającymi posługiwanie się w niniejszym opracowaniu terminem „publicystyka literacka”, stanowiącym część wspólną dwóch terminów: „publicystyki” i „krytyki literackiej”. W odniesieniu do piśmiennictwa epoki Młodej Polski oba te terminy należy stosować ze świadomością, że ich zakresy nakładają się na siebie, co wynika z jednej strony z nie w pełni wykształconej świadomości genologicznej i nomenklatury używanej przez teoretyków i krytyków literatury i dziennikarstwa przełomu XIX i XX w.³⁹, z drugiej zaś – z eklektycznej praktyki uczestników ówczesnego życia intelektualnego, którzy posługiwali się tymi samymi gatunkami wypowiedzi pisemnej do opracowania zagadnień z różnych dziedzin i dyscyplin nauki, kultury i sztuki, np. felieton w epoce postyczniowej był nie tylko jednym z najważniejszych gatunków dziennikarskich, lecz także jednym z najważniejszych gatunków wypowiedzi naukowej, m.in. podstawowym narzędziem uprawiania socjologii⁴⁰.

³⁹ Michał Głowiński, *Młodopolska krytyka literacka – wprowadzenie*, w: idem, *Ekspresja i empatia. Studia o młodopolskiej krytyce literackiej*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1996, s. 97–127.

⁴⁰ Aniela Kowalska, *Felieton Ludwika Krzywickiego na łamach „Ogniwa”, tygodnika naukowego, społecznego, literackiego i politycznego (1900–1905)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersy-

Ponieważ granice publicystyki (rozumianej obecnie jako korpus wypowiedzi na aktualne w danym momencie historycznym tematy i mające na celu wpływanie na opinię publiczną⁴¹) oraz krytyki literackiej (rozumianej obecnie jako korpus wypowiedzi na tematy literackie i również mające na celu wpływanie na jej odbiór i rozwój⁴²) były wówczas nieostre, ale w obu przypadkach chodziło o oddziaływanie na odbiorcę, w opisie wypowiedzi Daszyńskiej-Golińskiej na temat literatury bardziej fortunne wydaje mi się użycie terminu „publicystyka literacka” lub „publicystyka o tematyce literackiej” niż „krytyka literacka”. Ponadto – przyjmując perspektywę współczesnej teorii literatury – wstrzymuję się przed uznaniem Daszyńskiej-Golińskiej za recenzentkę czy krytyczkę literatury *sensu stricto* dlatego, że ani nie pisała regularnych przeglądów literackich do żadnego z pism młodopolskich, ani też nie wykazywała ambicji krytyczno-literackich, by uprawiać – odnotowywać, klasyfikować i przykrawać do własnej koncepcji literatury – jak najszersze pole twórczości jej współczesnej. Wypowiadała się raczej w gatunkach, które tylko częściowo można zaliczyć do krytyki literackiej, m.in. w esejach, sprawozdaniach, szkicach, nekrologach, ale wszystkie one spełniały w jakiejś mierze funkcje krytyczne, zresztą sam wybór literatury jako tematu stanowił działanie krytyczne. Podejmowała je incydentalnie, wyłącznie w kwestiach – jej zdaniem – fundamentalnych, zawsze umieszczając swoje wywody w szerokim – pozaliterackim – kontekście aktualnych debat prasowych, odnosząc się do konkretnych wypowiedzi swoich poprzedników i dokładnie uzasadniając swoje poglądy.

Poglądy estetyczne Daszyńskiej-Golińskiej kształtowały się w epoce przełomu antypozytywistycznego w Polsce⁴³, co także częściowo wyjaśnia „niewidoczność” tej części jej dorobku przez badaczy jej spuścizny

tetu Łódzkiego”, seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne 1971, z. 82. Filologia Polska, s. 47–56.

⁴¹ Zob. Michał Głowiński, *Publicystyka*, w: *Słownik terminów literackich*, red. Janusz Sławiński, wyd. III poszerzone i poprawione, Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1998, s. 445.

⁴² Zob. Michał Głowiński, *Krytyka literacka*, ibidem, s. 264–265.

⁴³ Tomasz Weiss, *Przełom antypozytywistyczny w Polsce w latach 1880–1890 (Przemiany postaw światopoglądowych i teorii artystycznych)*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1966; Ewa Gaworska, Ewa Ihnatowicz, Waldemar Klemm, *Problematyka przełomu w badaniach nad krytyką literacką końca XIX wieku*, w: *Przełom antypozytywistyczny w polskiej świadomości*

naukowej. Jak bowiem pisał Jerzy Szacki, w socjologii polskiej nie było przełomu antypozytywistycznego, co w przypadku wielu badaczy o szerokich horyzontach intelektualnych prowadziło do „osobliwego «roz-dwojenia osobowości», które polega na tym, że autorzy przejęci nowymi ideami np. w swoich poglądach literackich, pozostawali wierni tradycji pozytywistycznej w swoich zapatrywaniach socjologicznych i metodologicznych”⁴⁴. Szacki podaje jako przykład właśnie intelektualną biografię Daszyńskiej-Golińskiej, która w latach 90. XIX w. pisze jednocześnie fundamentalne dla polskiego modernizmu „studium literackie” pt. *Nietzsche-Zarathustra* (1896) oraz scjentystyczne *Szkice metodologiczne. Zastosowanie obserwacji i eksperymentu w naukach gospodarczych* (1892) i *Zarys ekonomii społecznej* (1898). Podzielała przekonania na temat sztuki wypracowane przez najwybitniejsze umysły tej formacji ideowej, m.in. Ludwika Krzywickiego⁴⁵, Wacława Nałkowskiego⁴⁶ czy Kazimierza Kelles-Krauza⁴⁷. Uważała więc, że charakter i dynamika twórczości artystycznej zależy nie tylko od klimatu, czasu historycznego i środowiska (pozytywistyczna estetyka Hipolita Taine’a), lecz również – czy nawet przede wszystkim – od warunków ekonomicznych, które wpływają na obyczaje, a te z kolei odzwierciedla sztuka (estetyka marksistowska). Inspirowała się także koncepcjami komparatystycznymi Hutchesona

mości kulturowej końca XIX wieku, red. Tadeusz Bujnicki, Janusz Maciejewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986, s. 163–181.

⁴⁴ Jerzy Szacki, Wstęp: *Krótką historią socjologii polskiej*, w: idem, *Sto lat socjologii polskiej. Od Supińskiego do Szczepańskiego. Wybór tekstów*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1995, s. 63.

⁴⁵ Witold Kalinowski, *Poglądy estetyczne Ludwika Krzywickiego*, w: *Studia z dziejów estetyki polskiej 1890–1918*, red. Sław Krzemień-Ojak, Katarzyna Rosner, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972, s. 159–186; Marian Stępień, *Ludwik Krzywicki*, w: *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku*, seria V: *Literatura Młodej Polski*, t. 4, red. Kazimierz Wyka, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1977, s. 133–168.

⁴⁶ Roman Rosiak, *Wacław Nałkowski jako krytyk literacki*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio F: Nauki filozoficzne i humanistyczne 1957, vol. 8/1953, s. 113–157; idem, *Wacław Nałkowski wobec pisarzy współczesnych*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, 1974; Tomasz Burek, *Wacław Nałkowski*, w: *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku*, seria V: *Literatura Młodej Polski...*, t. 4, s. 97–132.

⁴⁷ Marian Stępień, *Kazimierz Kelles-Krauz o sztuce i literaturze*, „Pamiętnik Literacki” 1967, z. 1, s. 67–97; Wojciech Cesarski, *Ludwik Krzywicki i Kazimierz Kelles-Krauz o alienacji estetycznej*, „Studia Estetyczne” 1968, t. 5, s. 229–246.

Macaulaya Posnetta, który w przetłumaczonym przez nią na język polski dziele *Literatura porównawcza*⁴⁸ dowodził, że rozwój sztuki sprzężony jest z rozwojem cywilizacyjnym, przebiega więc od form prostych, wyrażających idee i doświadczenia wspólnotowe, ku formom coraz bardziej złożonym, wyrażające idee i doświadczenia indywidualne.

Paradoks stosunku Daszyńskiej-Golińskiej do sztuki – wynikający właśnie w owego „osobliwego «rozdwojenia osobowości»” – polegał na tym, że z jednej strony bezinteresownie zachwycała się muzyką Ryszarda Wagnera, malarstwem symbolistów, impresjonistów i ekspresjonistów czy literaturą skandynawską⁴⁹, uznając je za wytwory autonomicznej dziedziny cywilizacyjnej aktywności człowieka; z drugiej zaś strony sztukę, a przede wszystkim literaturę piękną, uważała za wtórny wobec rzeczywistości wyraz poglądów na temat tej rzeczywistości i oceniała zgodnie z kryteriami postępowości lub konserwatyzmu społecznego. Oznacza to, że odmiennie odnosiła się do dwóch głównych „modeli, wzorów literatury i kultury narodowej” realizowanych przez formację artystyczną zwaną Młodą Polską, opisanych przez Kazimierza Wykę: dobrze rozumiała i głęboko odczuwała „model sztuki i kultury pochodzący z inspiracji ogólrnoeuropejskiej, gdzie nie istniała szczególna rola literatury w egzystencji społeczeństwa pozbawionego niezależności politycznej”, jednak opowiadała się za „wzorem sztuki i kultury służebnej wobec zadań ideowych wynikających z życia narodu pozbawionego niepodległości, wzorem znajdującym swoje potężne uzasadnienie w tradycji romantycznej”⁵⁰. Temu stanowisku ideowemu, etycznemu i estetycznemu pozostała wierna do końca okresu modernizmu, w którym wypowiadała się na tematy artystyczne, o czym świadczy m.in. recenzja książki Władysława M. Kozłowskiego *Jak czytać utwory piękna*⁵¹. Przeciwnika dekadentyzmu, z którym polemizowała jeszcze w latach 90. XIX w., w przededniu Wielkiej Wojny, doceniła wówczas za to, że „mniej odczuwa i ocenia piękną formę niż treść”, „sądzi utwory literackie przede

⁴⁸ Hutcheson Macaulay Posnett, *Literatura porównawcza*, tłum. Zofia Daszyńska, Warszawa: Druk K. Kowalewskiego, 1896.

⁴⁹ Zofia Daszyńska-Golińska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska. Pionierka...*, s. 9, 10–11.

⁵⁰ Kazimierz Wyka, *Stulecie pokolenia Młodej Polski*, „Pamiętnik Literacki” 1961, nr 2, s. 289.

⁵¹ Władysław M. Kozłowski, *Jak czytać utwory piękna. Literatura piękna jako źródło wykształcenia*, Warszawa: Księgarnia Ludwika Biernackiego i S-ki, 1909.

wszystkim ze stanowiska idei, jakie rozwijają i pobudek etycznych, które stanowią”, „chciałby i nasze zamięłowane w formie i przeczulone wobec pięknego słowa społeczeństwo pobudzić do szukania w utworach literackich przede wszystkim treści i myśli podniosłych i głębokich”⁵².

Korpus wypowiedzi Daszyńskiej-Golińskiej na tematy okołoliterackie można roboczo podzielić na trzy grupy.

W pierwszej grupie mieszczą się najwcześniejsze teksty poświęcone polskiej recepcji myśli Fryderyka Nietzschego, opublikowane w latach 1893–1896 na łamach „Głosu”, „Niwy”, „Przeglądu Poznańskiego” i „Dziennika Krakowskiego”⁵³, stanowiące – jak wynika z wyżej cytowanych „notatek autobiograficznych” Daszyńskiej-Golińskiej – zapis jej osobistej ideowej rozprawy z Nietzschem podsumowanej w 1896 r. studium *Nietzsche-Zarathustra*⁵⁴. Ta część jej publicystyki literackiej stanowi istotny wkład w recepcję bazylejskiego filozofa w Polsce i już w momencie publikacji zapewniła Daszyńskiej-Golińskiej status znawczyni jego myśli⁵⁵, do której ustaleń sięgali wszyscy późniejsi komentatorzy. Sądy epoki potwierdzają badacze współcześni, pisząc, że jej artykuły prasowe „są na gruncie polskim chronologicznie pierwszymi na szerszą skalę zakrojonymi szkicami o doktrynie filozofa”⁵⁶, a studium *Nietzsche-Zarathustra* „jest jednym z pierwszych rozsądnych głosów na temat Nietzschego, zadających sobie trud zrozumienia jego pism”⁵⁷.

⁵² Zofia Daszyńska-Golińska, *Literatura i sztuka*, „Prawda” 1909, nr 45, s. 12.

⁵³ Zofia Daszyńska, *Fryderyk Nietzsche i dekadentyzm współczesny* (rec. książki W.M. Kozłowskiego, *Dekadentyzm współczesny i jego filozofowie* (Paweł Bourget i Fryderyk Nietzsche)), „Głos” 1893, nr 48, s. 564–566; nr 49, s. 577–579; eadem, *Nietzsche i moralność*, „Przegląd Poznański” 1894, nr 2, s. 6–7; nr 3, s. 6–7; eadem, *M. Cz. Przewóskej „Fryderyk Nietzsche jako moralista i krytyk. Studium filozoficzne”*, „Niwa” 1894, nr 18, s. 430–431; eadem, *Fryderyk Nietzsche*, „Tak rzekł Zarathustra”. Szkic, „Dziennik Krakowski” 1896, nr 113, s. 2; nr 114, s. 2–3; nr 115, s. 2; nr 116, s. 2; nr 117, s. 2; nr 118, s. 2; nr 120, s. 2–3; nr 121, s. 2.

⁵⁴ Zofia Daszyńska-Golińska, *Nietzsche-Zarathustra. Studium literackie*, Kraków: Dukarnia narodowa F.K. Pobudkiewicza, 1896; przedr. fragmentów w: *Zapomniane głosy. Krytyka literacka kobiet...*, s. 83–86.

⁵⁵ Szczerba [Seweryn Gottlieb], *Dr. Zofia Daszyńska: Nietzsche-Zarathustra. Studium literackie*, Kraków 1896 [w dziale: *Sprawozdania i krytyki*], „Krytyka” 1896 (Październik), s. 301–302; [b.a.], *Dr. Zofia Daszyńska: Nietzsche-Zarathustra. Studium literackie*, „Ate-neum” 1897, t. 2, z. 3, s. 603–604.

⁵⁶ Tomasz Weiss, *Fryderyk Nietzsche w piśmiennictwie polskim...*, s. 9.

⁵⁷ Marta Kopij, *Friedrich Nietzsche w literaturze i publicystyce...*, s. 26–27.

Była najwybitniejszą znawczynią spośród czterech intelektualistek Młodej Polski, które wypowiedziały się o filozofii Nietzschego (oprócz niej pisały o nim Malwina Posner-Garfeinowa, Czesława Przewóska, Gabriela Majewska) i jedną z najwybitniejszych osób piszących na jego temat w latach 90. XIX w.⁵⁸ Do zabrania głosu w sprawie polskiej recepcji Nietzschego skłoniły ją publikacje Władysława M. Kozłowskiego *Dekadentyzm współczesny i jego filozofowie*⁵⁹ i Czesławy Przewóskiej *Fryderyk Nietzsche jako moralista i krytyk*⁶⁰ mające na celu krytykę (Kozłowski) i obronę (Przewóska) poglądów etycznych filozofa. Zarówno uznanie Nietzschego za dekadenta (Kozłowski), jak też za krzewiciela ideałów prechrześcijańskich (Przewóska), świadczyło – zdaniem Daszyńskiej-Golińskiej – o fundamentalnym niezrozumieniu i krzywdzącym uproszczeniu jego myśli, w której (szczególnie w koncepcji nadczłowieka) ona sama odnajdywała inspiracje do przekraczania dekadentckiego dyskursu o upadku cywilizacji oraz uzasadniania lewicowych dążeń do równości społecznej. Pisała, że Nietzsche: „dekadentem nie jest, a raczej jest protestem przeciwko dekadentyzmowi, jeżeli utożsamimy go z ostatnim zubożeniem sił życiowych rasy, tak samo jak występuje przeciwko dotychczasowej moralności chrześcijańskiej, która mu się zdaje tamować rozwój życia i sił duchowych i fizycznych”⁶¹.

Uważna lektura dzieł Nietzschego pozwoliła jej wskazać autorów inspirujących go jako moralistę i pisarza, m.in. Johanna Wolfganga Goethego, Artura Schopenhauera, Maxa Stirnera, Ernesta Renana, Hipolita Taine’a, Karola Darwina, od których nauczył się – jak go określiła – „cudownego języka” aforyzmów i przypowieści. Właśnie znajomości niemieckiej klasyki czytanej w oryginale zawdzięczała pionierskie na gruncie polskim rozpoznanie, że dla uchwycenia dynamiki i aporii nowoczesności oraz dylematów ideowych, etycznych i estetycznych człowieka „końca wieku” Nietzsche „nie szukał argumentów naukowych, lecz poetyckiej formy. Treść zdaje się tu dziwnie zlewać z formą, która ją

⁵⁸ Zob. Anna Dżabagina, *Czytelniczki Nietzschego i ich głosy...*, s. 175–191.

⁵⁹ Władysław M. Kozłowski, *Dekadentyzm współczesny i jego filozofowie (Paweł Bourget i Fryderyk Nietzsche)*, Warszawa: Drukarnia Józefa Sikorskiego, 1893.

⁶⁰ Czesława Przewóska, *Fryderyk Nietzsche jako moralista i krytyk*, Warszawa: H. Kohn, 1894.

⁶¹ Zofia Daszyńska-Golińska, *Nietzsche i moralność*, „Przegląd Poznański” 1894, nr 3, s. 6.

dopełnia, czytający doznaje działania sugestii, wrażenie opanowało jego zmysł piękna, zanim nawet dowodzenie zrozumieć mógł i ocenić”⁶².

Nowatorskie jak na owe czasy uwagi o postaci Zaratustry jako *porte parole* filozofa, genezie i znaczeniu licznych metafor tanecznych w jego tekstach czy źródłach i przejawach jego mizoginii świadczą⁶³, że dwa lata zmagania z Nietzschem pozwoliły jej wypracować własne, oryginalne wobec niego stanowisko: nie ceniła go jako filozofa („Pisze on istotnie o wszystkim, ale w niczym nie znać studiów głębokich; filozofem właściwie nie jest, bo nigdy go nie zajmowały kwestie metafizyczne, poza człowiekiem, jego wytworami i etyką nie zajmuje się zagadkami bytu”), lecz jako pisarza stylistę („cudowny, pełen oryginalności i siły język filozofa-poety, który stanowi niemal dopełnienie treści i zlewa się z nią w całość prześliczną”), a dla życia społecznego uważała za korzystne inspirowanie się aktywistycznymi i indywidualistycznymi wątkami jego myśli moralnej (Nietzsche stoi „na odrębnym krańcu od dzisiejszych dekadentystycznych kierunków, z którymi właśnie w naszej prasie próbowano go utożsamiać”)⁶⁴. Całościowy wykład własnego rozumienia dzieł Nietzschego dała Daszyńska w monografii *Nietzsche-Zarathustra*, w której ostatecznie „odmawia[m] Nietzschemu charakteru filozofa, a mówi[ę] o nim jako o wielkim estecie i artyście słowa”⁶⁵.

W drugiej grupie wypowiedzi Daszyńskiej-Golińskiej na tematy literackie mieszczą się teksty omawiające twórczość najbardziej znanych polskich i obcych pisarzy modernizmu – krytyków kapitalizmu i mieszczańskiej moralności: Henryka Ibsena, Gerharta Hauptmanna, Gabrieli Zapolskiej, Stanisława Przybyszewskiego, opublikowane w drugiej połowie lat 90. XIX w. i na początku nowego stulecia na łamach „Prawdy”, „Życia”, „Dziennika Krakowskiego”. Nie skupiała się w nich jednak na analizie zagadnień *stricto* estetycznych, np. nowatorstwa literackiego, warsztatu artystycznego czy indywidualnego idiomu danego twórcy, lecz badała przyczyny jego popularności krajowej lub międzynarodowej,

⁶² Zofia Daszyńska, *Fryderyk Nietzsche i dekadentyzm współczesny...*, s. 578.

⁶³ Zofia Daszyńska, *Fryderyk Nietzsche „Tak rzekł Zarathustra”*. Szkic, „Dziennik Krakowski” 1896, nr 113–118, 120–121.

⁶⁴ Zofia Daszyńska, M. Cz. Przewóskej, „Fryderyk Nietzsche jako moralista i krytyk. Studium filozoficzne”, „Niwa” 1894, nr 18, s. 431.

⁶⁵ Zofia Daszyńska-Golińska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska. Pionierka...*, s. 11.

a w przypadku pisarza obcego – nad specyfiką i dynamiką jego recepcji polskiej.

Fortunnym przykładem takiego postępowania krytycznego jest recenzja studium Ludomiła Germana *Henryk Ibsen*⁶⁶, którą – mimo wielu wątpliwości – Daszyńska-Golińska doceniła jako pierwszą polską próbę całościowego ujęcia dorobku dramatycznego norweskiego pisarza. Przyznając autorowi rację, że „Ibsen to nie geniusz wszystkich czasów i wieków, ale przejściowy objaw owego potężnego ducha zniszczenia, który skrzydłem swoim ogarnia coraz to szersze kręgi, oczyszczając atmosferę z miazmatów i naleciałości. Nie ma w nim pogody i równowagi duchów epokowych, które wzniosły się ponad usterki swego czasu i przyświecają wszystkim wiekom, ale jest siła, która do głębi wstrząsa wszystkimi strunami duszy naszej”⁶⁷, czyni tę uwagę punktem wyjścia do namysłu, dlaczego sztuki Ibsena nie odcisnęły tak głębokiego piętna na umysłowości polskiej inteligencji, jak to się stało w innych krajach. Jako pierwszą przyczynę wskazała polską „nieumiejętność[ć] przejmowania się prądami umysłowymi w ogóle”, jako drugą – fakt, że „umysł Ibsena zbyt mało pokrewnych znalazł oddźwięków. Ponury pesymizm mistrza północy, mistyczna jego filozofia, gryząca krytyka nie zostały wyjęte spod serca i czaszki społeczeństwa naszego: są one może rozumiane, ale nie dość odczute, aby trwały na umysłowości naszej zostawić ślady”⁶⁸, jako trzecią – niesprzyjający moment dziejowy:

nie nadeszła u nas jeszcze faza umysłowego i literackiego indywidualizmu. Prąd ten, odczuwany przez pojedyncze jednostki, dla społeczeństwa jest nie tylko obcym, ale nawet przykrym tym bardziej, że indywidualista północy trzyma nie gałązkę oliwną w ręku, ale raczej młot, którym uderza w dzisiejszą budowę społeczną, niwecząc bezlitośnie wszystko, co mu się zdaje zatęchłym, zmurszałym, wszystko, co tłumi światło, a przesłania

⁶⁶ Ludomił German, *Henryk Ibsen*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, dodatek do „Gazety Lwowskiej” 1894, nr 2, s. 97–108; nr 3, s. 193–207; nr 4, s. 289–298; nr 5, s. 385–395; nr 6, s. 497–506; nr 7, s. 591–596; nr 8, s. 687–704; nr 9, s. 787–812; nr 10, s. 878–898; nr 11, s. 972–987; nr 12, s. 1057–1084.

⁶⁷ Zofia Daszyńska-Golińska, *Ibsen w świetle naszej krytyki*, „Głos” 1895, nr 12, s. 272.

⁶⁸ Ibidem, s. 270.

prawdę – iż głosi, że ten jest najsilniejszy, co stoi samotny, gdy my nawołujemy i nawoływać powinniśmy do solidarności⁶⁹.

Wyżej niż Ibsena ceniła Daszyńska-Golińska twórczość Hauptmanna. W recenzji widzianego w Berlinie przedstawienia *Florian Geyer* nazwała go „pisarzem na wskroś współczesnym”, który „odczuwa kierunki literackie, prądy społeczne, psychologię masy i tajniki duszy indywidualnej”, tworzy dzieła „rozgrywające się na tle stosunków życia codziennego, dotyczące tkwiących głęboko problemów psychicznych, a jasnością zobrazowania i uplastycznieniem stosunków życiowych stoją prawdopodobnie wyżej od ponurych i mistycznych utworów mistrza norweskiego”⁷⁰. *Florian Geyer* potwierdził – jej zdaniem – że Hauptmann jest „obiektywnym artystą”, przez co rozumiała umiejętność dochowania wierności zarazem „prawdzie historycznej” i „własnej indywidualności”. Postępowe poglądy Daszyńskiej determinowały także uznanie dla takich cech nowego dzieła niemieckiego pisarza, jak temat „poważnego dramatu dziejowego”, „ożywienie dokumentów przeszłości”, „wskrzeszenia na scenie życia zbiorowego dawno minionej epoki”, wielość „epizodów pojedynczych ciekawych i oryginalnych”, brak „szablonu”, „romantyzmu” i „historii miłosnej”⁷¹.

Pisarką polską, w powyższym znaczeniu współczesną i skonfliktowaną z „filisterią”, była dla Daszyńskiej-Golińskiej Gabriela Zapolska. Po krakowskiej premierze *Panny Maliczewskiej* chwaliła ją za „znakomitą obserwację”, „wyborną technikę”, konsekwencję w „malowaniu szarzyzny” codzienności, „przykuwanie uwagi widzów odczuwających życiową prawdę sytuacji i doskonałą ścisłość psychologiczną pojedynczych postaci”⁷².

W 1898 r. Daszyńska-Golińska wzięła udział w prasowej dyskusji o nowym programie ideowo-artystycznym krakowskiego „Życia”, w którym za redakcji Ludwika Szczepańskiego przez dwa miesiące prowadziła

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Zofia Daszyńska-Golińska, *Gerhard Hauptmann i jego ostatnia sztuka*, „Prawda” 1896, nr 3, s. 29.

⁷¹ Ibidem, s. 30.

⁷² Zofia Daszyńska-Golińska, *Ostatni utwór G. Zapolskiej*, „Prawda” 1910, nr 49, s. 10.

dział społeczny. Wycofała się z pisma, gdy przejął je Stanisław Przybyszewski i ogłosił manifesty o „sztuce dla sztuki”⁷³, wyjaśniając swoją decyzję następująco:

Przyznaję, że się zawiodłam: nowoczesna sztuka zazdrosną jest i wyłączną, zahipnotyzować pragnie ludzi, odwrócić ich uwagę od wszelkich zadań społecznych, poniża naukę i wszelką świadomą a celową działalność, w ludzie widzi przeszkodę dla indywidualności prawdziwych lub mniemanych wielkich ludzi. Taki program stosowany we wszelkich działach pisma programem moim być by nie mógł. Nie chcę i nie potrafię składać ofiar na ołtarzu tak pojętych sztuki i piękna⁷⁴.

Uważała bowiem, że „społeczne i narodowe dążności przodować wszystkim innym muszą”, także sztuce, której zadaniem najważniejszym powinno być „podniesienie mas do jej zrozumienia”, a przewodnikiem w tym dziele – „nauka, a nie mglisty mistycyzm”⁷⁵. Sądziła również, że hasła antyutylitarne – chwytliwe jeszcze na przełomie lat 80. i 90. XIX w. – pod koniec stulecia brzmią anachroniczne, ponieważ żaden krytyk współczesny nie postuluje już modelu sztuki tendencyjnej ani nie wymaga od artystów realizacji celów propagandowych. Sama Daszyńska-Golińska opowiadała się po stronie sztuki, która umiejętnie balansuje między niezależnością od nacisków zewnętrznych i zaangażowaniem społecznym⁷⁶.

Mimo krytyki programu ideowego Przybyszewskiego, Daszyńska-Golińska ceniła go jako artystę o wyraźnej indywidualności, łączącego „niewymuszoną bujną cyganerię [...] ze słowiańską dobrotliwą miękkością”, „upodobaniami na wskroś *modern*” i „polskością pasywną”⁷⁷.

⁷³ Maria Jazowik, *Krakowskie „Życie” jako forum prezentacji prądów ideowych i koncepcji światopoglądowych Młodej Polski (wybrane zagadnienia)*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica” 2016, nr 3(33), s. 29–50.

⁷⁴ Zofia Daszyńska-Golińska, *Do czytelników!*, „Życie” 1898, nr 47, s. 632; przedr. w: *Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski...*, s. 216–217.

⁷⁵ Ibidem.

⁷⁶ Zofia Daszyńska-Golińska, *Program modernistów*, „Prawda” 1899, nr 6, s. 64–65.

⁷⁷ Zofia Daszyńska-Golińska, *Z wrażeń osobistych. Stanisław Przybyszewski*, „Dziennik Krakowski” 1897, nr 390, s. 1.

Poczucie obcości wobec dekadenceckiego fundamentu psychiki pisarza i jego bohaterów nie przeszkadzało jej widzieć w Przybyszewskim „talent prawdziwy”, przejawiający się w wynajdywaniu tematów nowych i odświeżaniu tematów ogranych, umiejętności wzbudzania i utrzymania uwagi odbiorców, rewelatorstwie psychologicznym, przede wszystkim w dziedzinie miłości, twórczym przekształcaniu prozatorskich modeli podpatrzonych u pisarzy obcojęzycznych, wprowadzaniu takich nowinek warsztatowych, jak zanik fabuły opartej na przyczynowo-skutkowym związku wydarzeń, ograniczenie roli dialogu, a dowartościowanie monologu wewnętrznego w powieści⁷⁸.

Obnażała zarazem słabość koncepcji etycznych Przybyszewskiego, np. podkreślała „niemożność podtrzymania” teorii „nagiej duszy” jako fantazmatu o uczuciowości i seksualności ludzkiej wolnej od cywilizacyjnych ograniczeń. Podkreślała, że przy współczesnym stanie wiedzy nie jest możliwe „[w]ydzielić to, co w nas jest instynktem, rasą, właściwościami płci, od wpływów, jakie na człowieka działały od wieków, a które były właśnie produktami owych instynktów i właściwości” – każda dusza jest więc produktem kultury, „wrażliwym i złożonym narzędziem, na które składa się cała przeszłość rodzaju ludzkiego i cała przeszłość jednostki”⁷⁹. Wytworem kultury są także kluczowe problemy całej twórczości Przybyszewskiego, przede wszystkim „czystość kobiet” (wytwór „cywilizacji męskiej, bo stworzona została przez mężczyzn, w ich interesie i z ich punktu widzenia. Od mężczyzny Przybyszewski niewinności nie wymaga”⁸⁰) oraz „wyrzuty sumienia” mężczyzny z powodu zdrady seksualnej. Publicystka wyraziła przypuszczenie, że wraz z równouprawnieniem „instynktów samca i samicy [...] wyrozumiałość stanie się większą, a żądanie uczucia i prawdy szczerzym”⁸¹, ale obserwacja współczesnych jej zmian obyczajowych skłaniała ją do wniosków pesymistycznych, że „im więcej szanować się będą, im uczciwiej postępować, tym boleśniej

⁷⁸ Zofia Daszyńska-Golińska, *Ostatnia powieść Przybyszewskiego*, „Głos” 1898, nr 31, s. 725–728.

⁷⁹ Zofia Daszyńska-Golińska, *Zagadnienia moralne w dramacie (Z powodu dramatu S. Przybyszewskiego „Dla szczęścia”)*, „Głos” 1899, nr 13, s. 292; przedr. w: *Zapomniane głosy. Krytyka literacka kobiet...*, s. 91–94.

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ Ibidem, s. 293.

będzie rozcięcie owego węzła, który zowie się miłosnym stosunkiem dwojga ludzi”⁸². Wbrew zatem estetycznym manifestom o „sztuce dla sztuki” twórczość Przybyszewskiego – zdaniem Daszyńskiej-Golińskiej – „służy [...] po dawnemu za wykładnik problemów etycznych; [...] nie ma tendencji, ale gdy zechce być naprawdę dramatycznym, musi oprzeć się na zagadnieniach etycznych, a więc społecznych”⁸³.

Do trzeciej grupy wypowiedzi Daszyńskiej-Golińskiej na tematy literackie można zaliczyć artykuły wspomnieniowe o Marii Wyslouchovej⁸⁴, Marcelinie Kulikowskiej⁸⁵ i Marii Konopnickiej⁸⁶ oraz opublikowany odczyt o *Anhellim* Juliusza Słowackiego. W portretach ujawniła umiejętność ujęcia w lapidarną, acz zgrabną formułę najważniejszych cech charakteru, ideałów i osiągnięć trzech ważnych postaci polskiego ruchu ludowego, oświatowego i literackiego ostatnich dekad XIX i początku XX w. Najmniej konwencjonalny był portret Konopnickiej, przedstawionej jako „[w]ielka pieśniarka, która nie splamiła się nigdy niesprawiedliwym, ani nienawistnym sądem, nie sprzeniewierzyła się ideom szeroko pojętego humanitaryzmu, umiała przemówić do serca i umysłu naszych wrogów narodowych i obudzić w nich cześć głęboką”⁸⁷.

Z kolei referat o Słowackim świadczył o tym, że literaturę epok wcześniejszych traktowała jako źródło idei inspirujących współczesny dyskurs polityczny. Utwór *Wieszcz* w interpretacji Daszyńskiej-Golińskiej to nie tyle kolejny wariant poezji martyrologicznej czy postkolonialnej wizji syberyjskiego piekła, lecz symbol przeznaczenia Polski i Polaków. Idąc za myślą Słowackiego, nazywa „pięknymi” ofiary złożone przez rodaków w drodze do niepodległości, uznając piękno – zgodnie z koncepcjami modernistów – za wartość absolutną, która może dać ukojenie także w porażce politycznej:

⁸² Ibidem, s. 294.

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Zofia Daszyńska-Golińska, *Ze Lvova (Marja Wyslouchowa)*, „Slovanský Přehled” (Praga) 1905, nr 7, s. 316.

⁸⁵ Zofia Daszyńska-Golińska, *Na dobre. Marcelina Kulikowska*, „Prawda” 1910, nr 27, s. 6.

⁸⁶ Zofia Daszyńska-Golińska, *Pogrzeb Marii Konopnickiej*, „Prawda” 1910, nr 43, s. 3–4.

⁸⁷ Ibidem, s. 3.

coraz więcej wnika w krew naszą i mózg przekonanie, że miarę piękna do wszystkich przejawów życia stosować można. Słowacki, uprzedzając przyszłość, kilkakrotnie to zaznacza. Na pociechę wygnańcom, którym przepowiada, że nie dożyją dnia ogólnego zmartwychwstania, Szaman powiada: wszakże wasze groby będą święte, nawet Bóg od ciał waszych odwróci robaki, i ubierze w was umarłych dumną powagę... będziecie piękni. Zdawałoby się, że to marna pociecha w zamian za możliwość zmartwychwstania, przecież poeta wyobraża ją sobie wielką, bo owi nieżyjący mają wcielać w siebie piękno, będą zatem jak nieśmiertelne dzieła, budzące podziw u całych pokoleń – dzieła piękna⁸⁸.

IV

Publicystyka kulturalna Daszyńskiej-Golińskiej, choć skąpa ilościowo na tle jej bogatego dorobku naukowego, dotyczyła najważniejszych idei, twórców i dzieł epoki modernizmu, rozpatrywanych z punktu widzenia estetyki lewicowej uformowanej przez polskich socjalistów i pod wpływem socjologicznej koncepcji literatury. Wobec literatury przyjmowała więc – zgodną z jej scjentystyczną formacją umysłową – postawę raczej socjolożki czy ideolożki niż krytyczki literatury, a więc nie liczyła się z konsumpcyjnymi czy rozrywkowymi potrzebami uczestników, lecz „badała” literaturę jako „dokument” epoki i „używała” literatury do propagowania socjalistycznych reform ustroju społecznego, gospodarczego czy politycznego.

Idée fixe publicystki literackiej Daszyńskiej-Golińskiej była zatem koncepcja „człowieka nowoczesnego” afirmującego rzeczywistość i zaangażowanego w jej zmianę:

kogo nazwać człowiekiem nowoczesnym? Należałoby właściwie imię to dać istocie na tyle spokrewnionej z dzisiejszymi warunkami otoczenia, że z nimi zupełnie harmonizować może. Nie razi jej zmienność form życia, bo orientuje się w nich szybko, przystosowuje i przykrawa własne „ja” do otoczenia. Żywiołem nowoczesnego człowieka tłum i chaos, który pobudza jego nerwy, przyspiesza tętno puls, ożywia myślenie⁸⁹.

⁸⁸ Zofia Daszyńska-Golińska, *Filozofia Anhellego*, „Młodość” Kraków–Lwów 1899, z. 8, s. 231.

⁸⁹ Zofia Daszyńska-Golińska, *Z tajników duszy współczesnej*, „Życie” 1898, nr 13, s. 146.

Modelowym „człowiekiem nowoczesnym”, „findesieclistą” (ale nie „dekadentem”), tropionym przez Daszyńską-Golińską w omawianej przez nią literaturze jej współczesnej, był przede wszystkim mężczyzna, który osiąga ten stopień rozwoju umysłowego dzięki szybkiemu uniezależnieniu się od rodziny oraz kształtowanej od czasów gimnazjalnych i studenckich swobodzie intelektualnej i obyczajowej. Zauważała, że kobiecie trudniej osiągnąć podobny stopień rozwoju umysłowego i wyrafinowania kulturalnego w tym samym tempie z powodu jej dłuższej zależności od rodziny i bardziej uczuciowej natury. Największe szanse na zrealizowanie tego modelu ma w przypadku kobiety „samotna młodość lub bezdzietne lata małżeństwa”, które dają „dość czasu na kształcenie umysłu, na zagłębienie się w tajnikach własnego ja”: „Kobieta, której intelekt byłby równie złożonym jak męski, która by tak samo znała życie i na której by owa znajomość pozostawiła ślady tak czysto intelektualnych doświadczeń, jest zjawiskiem nowym, rzadkim, nie ocenianym właściwie, sprzecznym z dotychczasowym na kobietę poglądem”⁹⁰. Nowoczesna kobieta, która kształci umysł, ale nie porzuca ważnych dla niej przywiązań rodzinnych, potrafi harmonijnie łączyć pierwiastek intelektualny i uczuciowy, czego mężczyzna nie potrafi. Dzięki temu kobiety nowoczesne są „pełne energii, chęci do czynu, świeższe”, co widać wśród młodzieży uniwersyteckiej, gdzie „mniej spotykamy pesymistek niż pesymistów, mniej duchowych arystokratek [...] niż arystokratów ducha, mniej wreszcie dekadentek niż dekadentów”⁹¹. Z tego rozdzwiewku między kobietą i mężczyzną wynika współczesny antagonizm między płciami.

Moralny ideał „człowieka nowego”, który można określić mianem etyki świeckiej czerpiącej inspirację z etyki chrześcijańskiej, definiowała następująco:

Nowy człowiek musi mieć wrażliwość na cierpienia drugich, odporność wobec własnych, tyle sił duchowych, aby pragnął ich rozlewności, musi na Olimp kroczyć nie po karkach współbraci, ale w braterskim z nimi uścisku. Pragnijmy pokolenia, co uczuciem ludzkość ogarnie, a mądrością,

⁹⁰ Ibidem, nr 14, s. 159.

⁹¹ Ibidem, s. 160.

miłością ideałów chętnie z nią dzielić się zechce. [...] Stwarzajmy dziś dla nich atmosferę swobody, uznajmy prawo jednostki do wszechstronnego rozwoju wszystkich władz duszy i ciała, zorganizujmy zewnętrzne warunki istnienia i pracy, aby świat dóbr materialnych, dostępnych każdemu nie stanowił przedmiotu walki o byt, celu pożądań i ambicji, pozoru do wyzyskiwania i gnębienia tych, co go rękami swymi stwarzają.

Przykazaniem najwyższym nowych ludzi będzie: szanuj godność ludzką swoją i każdego człowieka, zgodnie z chrześcijańską miłością bliźniego, która równa ludzi, a równać nam się wolno z tym tylko, kogo nie mniej od siebie cenimy. [...] Moralnie i umysłowo rozwinięci ludzie, indywidualiści, przez samodzielne wyznaczanie sobie obowiązków względem narodu, muszą być dobrzy⁹².

Postulowała przy tym, by ideał „człowieka nowego”/„człowieka dobrego”, zaangażowanego w sprawy wspólnoty, upowszechnić w pierwszej kolejności we własnym narodzie, przez co rozumiała pracę nad podnoszeniem poziomu świadomości narodowej, obywatelskiej i moralnej ludu – wzięcie włościan i proletariatu miejskiego pod opiekuńcze skrzydła inteligencji jako arystokracji ducha⁹³.

Pojęcia „człowieka nowoczesnego” i „człowieka nowego” stosowała Daszyńska-Golińska bez różnicy płci, ponieważ uważała, że współczesna jej kultura przekształca równie mocno model tradycyjnej – w jej rozumieniu: mieszczańskiej – męskości i kobiecości. Emancypującym się kobietom wskazywała inspirujące wzorce z przeszłości, np. renesansowy ideał *virago*, który charakteryzował się „wysokim rozwojem intelektu, pięknnością, obyczajnością, dobrym wychowaniem, wytwornością, pobożnością, a nawet cnotą w dzisiejszym jej pojmowaniu”, brakiem zainteresowania tzw. kwestią kobiecą i „antagonizmem względem płci męskiej”, i co najistotniejsze – „niepoddawaniem się żadnej doktrynie”⁹⁴. Zainteresowanie Daszyńskiej-Golińskiej współczesnym jej kryzysem mieszczańskiego kontraktu płci wyraziło się ponadto w jej pracy przekładowej:

⁹² Zofia Daszyńska-Golińska, *Nowi ludzie*, „Krytyka” 1901, t. 2, s. 37.

⁹³ Ibidem, s. 39.

⁹⁴ Zofia Daszyńska-Golińska, *Virago – emancypantka*, „Bluszczy” 1911, nr 16, s. 159.

przyswoiła polszczyźnie powieść obyczajową Władimira Aleksiejewicza Tihonowa *Początek końca*⁹⁵.

Podsumowując charakterystykę publicystyki literackiej Daszyńskiej-Golińskiej, można powiedzieć, że chociaż „[n]a plan pierwszy wysuwała w swem życiu, najwyżej ceniła pracę naukową”⁹⁶, to jej szerokie horyzonty intelektualne, erudycja, znajomość kilku języków obcych pozwalająca jej czytać teksty naukowe, filozoficzne i literackie w oryginale, były źródłem jej znakomitej orientacji w procesach estetycznych zachodzących w sztuce europejskiej i polskiej na przełomie XIX i XX w. Pozwalały jej ponadto zachować umysłową niezależność i krytyczny dystans wobec ówczesnych autorytetów ideowych, filozoficznych, literackich i krytyczno-literackich. Z tych właśnie powodów, pomimo że bibliografia prac Daszyńskiej-Golińskiej poświęconych zagadnieniom kulturalnym jest krótka, stanowią one istotny wkład w rozwój polskiej krytyki literackiej epoki Młodej Polski, w szczególności zaś w historię polskiej krytyki literackiej uprawianej przez kobiety⁹⁷.

Bibliografia

Źródła (w układzie chronologicznym)

- Daszyńska Zofia, *Fryderyk Nietzsche i dekadentyzm współczesny* (rec. książki W.M. Kozłowskiego, *Dekadentyzm współczesny i jego filozofowie* (Paweł Bourget i Fryderyk Nietzsche)), „Głos” 1893, nr 48, s. 564–566; nr 49, s. 577–579.
- Daszyńska Zofia, *Nietzsche i moralność*, „Przegląd Poznański” 1894, nr 2, s. 6–7; nr 3, s. 6–7.
- Daszyńska Zofia, M. Cz. Przewóskiej „Fryderyk Nietzsche jako moralista i krytyk. Studium filozoficzne”, „Niwa” 1894, nr 18, s. 430–431.
- Daszyńska Zofia, *Fryderyka Nietzschego „Tak rzekł Zarathustra”. Szkic*, „Dziennik Krakowski” 1896, nr 113, s. 2; nr 114, s. 2–3; nr 115, s. 2; nr 116, s. 2; nr 117, s. 2; nr 118, s. 2; nr 120, s. 2–3; nr 121, s. 2.

⁹⁵ Władimir Aleksiejewicz Tihonow, *Początek końca*, tłum. Zofia Poznańska [Zofia Daszyńska-Golińska], Lwów: H. Altenberg, 1898.

⁹⁶ Natalia Gąsiorowska, *Prof. Dr. Zofia Daszyńska-Golińska...*, s. 226.

⁹⁷ Zob. Joanna M. Sosnowska, *Wstęp*, w: *Pionierki. Krytyka artystyczna kobiet 1839–1879. Antologia*, wstęp, wybór i oprac. eadem, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016, s. 7–58; eadem, *Wstęp*, w: *Emancypantki i modernistki. Teksty kobiet o sztuce 1879–1914. Antologia*, wybór i oprac. Magdalena Kasa, Joanna M. Sosnowska, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2019, s. 13–118.

- Daszyńska-Golińska Zofia, *Gerhard Hauptmann i jego ostatnia sztuka*, „Prawda” 1896, nr 3, s. 29–30.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Nietzsche-Zarathustra. Studium literackie*, Kraków 1896; przedr. fragmentów w: *Zapomniane głosy. Krytyka literacka kobiet 1894–1918*, t. 1: *Wybór tekstów*, oprac. Anna Wydrycka, Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2006, s. 83–86.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Z wrażeń osobistych. Stanisław Przybyszewski*, „Dziennik Krakowski” 1897, nr 390, s. 1–3.
- Daszyńska Zofia, *Ostatnia powieść Przybyszewskiego (Homo sapiens. Uber Bord)*, „Głos” 1898, nr 31, s. 725–728.
- Daszyńska Zofia, *Zagadnienia moralne w dramacie (Z powodu dramatu S. Przybyszewskiego „Dla szczęścia”)*, „Głos” 1899, nr 13, s. 290–294; przedr. w: *Zapomniane głosy. Krytyka literacka kobiet 1894–1918*, t. 1: *Wybór tekstów*, oprac. Anna Wydrycka, Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2006, s. 91–94.
- Daszyńska Zofia, *Z tajników duszy współczesnej*, „Życie” 1898, nr 13, s. 146–147; nr 14, s. 159–160.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Filozofia Anhellego (Uwag kilka wypowiedzianych jako odczyt)*, „Młodość” (Kraków–Lwów) 1899, z. 8, s. 224–231.
- Daszyńska Zofia, *Program modernistów*, „Prawda” 1899, nr 6, s. 64–65; przedr. w: *Zapomniane głosy. Krytyka literacka kobiet 1894–1918*, t. 1: *Wybór tekstów*, oprac. Anna Wydrycka, Białystok: Uniwersytet w Białymstoku, 2006, s. 87–91.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Nowi ludzie*, „Krytyka” 1901, t. 2, s. 36–39.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Ze Lvova (Marja Wysłouchowa)*, „Slovanský Přehled” (Praga) 1905, nr 7, s. 315–317.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Literatura i sztuka* [rec. Władysław M. Kozłowski, *Jak czytać utwory piękna (Literatura piękna jako źródło wykształcenia)*, Warszawa 1909], „Prawda” 1909, nr 45, s. 12.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Na dobre. Marcelina Kulikowska*, „Prawda” 1910, nr 27, s. 6–7.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Pogrzeb Marii Konopnickiej*, „Prawda” 1910, nr 43, s. 3–4.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Ostatni utwór G. Zapolskiej* [rec. G. Zapolska, *Panna Małiczevska*], „Prawda” 1910, nr 49, s. 9–10.
- Tihonow Władimir Aleksiejewicz, *Początek końca*, tłum. Zofia Poznańska [Zofia Daszyńska-Golińska], Lwów: H. Altenberg, 1898.

Daszyńska-Golińska Zofia, *Virago–emancypantka (Z powodu dzieł: W. Feldman – Virago, prof. R. Saitschick – Ludzie i sztuka odrodzenia włoskiego, Kraków, Warszawa 1911), „Bluszcz”* 1911, nr 16, s. 159–160.

Opracowania

- Biegeleisen Leon Władysław, *Zofia Daszyńska-Golińska jako ekonomistka*, Warszawa: Bratnia Pomoc Studentów Wolnej Wszechnicy Polskiej, 1934 [odbitka z „Ekonomisty” 1934, z. 1].
- Bołdyrew Aneta, *Próba popularyzacji zachodnioeuropejskich teorii i wzorców kulturowych w piśmiennictwie naukowym i publicystyce Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, w: *Aktywność publiczna kobiet na ziemiach polskich. Wybrane zagadnienia*, red. Tomasz Pudłocki, Katarzyna Sierakowska, Warszawa: Neriton, 2013, s. 109–125.
- Bołdyrew Aneta, *Rola i funkcje rodziny w pismach polskich ekonomistów na przełomie XIX i XX wieku*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, t. 2, s. 105–119.
- Bołdyrew Aneta, *Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934) i jej badania nad młodzieżą ubogą i zaniedbaną*, w: *Nauczyciele. Zasłużeni – niedocenieni – zapamiętani*, red. Władysława Szulakiewicz, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. M. Kopernika, 2018, s. 31–45.
- Borkowska Grażyna, *Cudzoziemki. Studia o polskiej prozie kobiecej*, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, 1996.
- Burek Tomasz, Wacław Nałkowski, w: *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku*, seria V. *Literatura Młodej Polski*, t. 4, red. Kazimierz Wyka, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1977, s. 97–132.
- Cesarski Wojciech, Ludwik Krzywicki i Kazimierz Kelles-Krauz o alienacji estetycznej, „Studia Estetyczne” 1968, t. 5, s. 229–246.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska. Pionierka wiedzy gospodarczo-społecznej w Polsce. Notatki autobiograficzne*, Kraków: Skład Główny „Dom Książki Polskiej”, 1932.
- Daszyńska-Golińska Zofia, *Socjalizm i kwestia kobieca. Wybór pism*, wyboru dokonali, oprac. i wstępem opatrzyli Urszula Kozłowska, Tomasz Sikorski, Kraków: Ośrodek Myśli Politycznej, 2018.
- [b.a.], *Dr. Zofia Daszyńska: Nietzsche-Zarathustra. Studium literackie*, „Ateneum” 1897, t. 2, z. 3, s. 603–604.
- Dziewulski Stefan, *Działalność naukowa i społeczna Prof. Dr. Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, Warszawa 1927 [odbitka z „Ekonomisty” 1927, nr 2/3].

- Dziewulski Stefan, *Spis prac drukowanych Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, w: Zofia Daszyńska-Golińska, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska. Pionierka wiedzy gospodarczo-społecznej w Polsce. Notatki autobiograficzne*, Kraków: Skład Główny „Dom Książki Polskiej”, 1932, s. 27–31.
- Dżabagina Anna, *Czytelniczki Nietzschego i ich głosy w pierwszych sporach o „wiedzę radosną” – Maria Cz. Przewóska i Zofia Daszyńska-Golińska*, w: *Czytanie. Kobieta, biblioteka, lektura*, red. Arleta Galant, Agata Zawiszewska, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2015, s. 175–191.
- Emancypantki i modernistki. Teksty kobiet o sztuce 1879–1914. Antologia*, wstęp Joanna M. Sosnowska, wybór i oprac. Magdalena Kasa, Joanna M. Sosnowska, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2019, s. 13–118.
- Gawin Magdalena, *Rasa i nowoczesność. Historia polskiego ruchu eugenicznego (1880–1952)*, Warszawa: Neriton – Instytut Historii PAN, 2003.
- Gaworska Ewa, Ihnatowicz Ewa, Klemm Waldemar, *Problematyka przełomu w badaniach nad krytyką literacką końca XIX wieku*, w: *Przełom antypozytywistyczny w polskiej świadomości kulturowej końca XIX wieku*, red. Tadeusz Bujnicki, Janusz Maciejewski, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1986, s. 163–181.
- Gąsiorowska Natalia, *Prof. Dr. Zofia Daszyńska-Golińska*, „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 1935, t. 4, s. 225–235.
- German Ludomił, *Henryk Ibsen*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, dodatek do „Gazety Lwowskiej” 1894, nr 2, s. 97–108; nr 3, s. 193–207; nr 4, s. 289–298; nr 5, s. 385–395; nr 6, s. 497–506; nr 7, s. 591–596; nr 8, s. 687–704; nr 9, s. 787–812; nr 10, s. 878–898; nr 11, s. 972–987; nr 12, s. 1057–1084.
- Giza Wojciech, *Kwestia społeczna w koncepcji Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, „Zeszyty Naukowe – Polskie Towarzystwo Ekonomiczne” 2006, nr 4, s. 161–173.
- Głowiński Michał, *Krytyka literacka*, w: *Słownik terminów literackich*, red. Janusz Sławiński, wyd. III poszerzone i poprawione, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1998, s. 264–265.
- Głowiński Michał, *Młodopolska krytyka literacka – wprowadzenie*, w: Michał Głowiński, *Ekspresja i empatia. Studia o młodopolskiej krytyce literackiej*, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1996, s. 97–127.
- Głowiński Michał, *Publicystyka*, w: *Słownik terminów literackich*, red. Janusz Sławiński, wyd. III poszerzone i poprawione, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1998, s. 445.

- Górnicka-Boratyńska Aneta, *Chcemy całego życia. Antologia polskich tekstów feministycznych z lat 1879–1939*, Warszawa: Res Publica, 1999, s. 264–287.
- Historycy a socjalizm. Polska lewica niepodległościowa spod znaku Klio*, oprac., wstęp i komentarz Jolanta Kolbuszewska, Marta Sikorska-Kowalska, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2014, s. 31–69.
- Jazowik Maria, *Krakowskie „Życie” jako forum prezentacji prądów ideowych i koncepcji światopoglądowych Młodej Polski (wybrane zagadnienia)*, „Acta Universitatis Lodzensis Folia Litteraria Polonica” 2016, nr 3(33), s. 29–50.
- Jończyk-Rosół Edmunda M., *Etatyzm jako remedium na problemy społeczne w świetle poglądów Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, „Tolerancja. Studia i szkice” 2011, t. 16, s. 231–243.
- Jończyk-Rosół Edmunda M., *Koncepcja narodu w twórczości Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filozofia Socjologia” 1991, z. 2, s. 61–78.
- Jończyk-Rosół Edmunda M., *Koncepcja państwa w twórczości Zofii Daszyńskiej-Golińskiej*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filozofia Socjologia” 1991, z. 2, s. 79–96.
- Jończyk-Rosół Edmunda M., *Od poznania do negacji. Stanowisko Zofii Daszyńskiej-Golińskiej wobec liberalizmu*, „Studia Pedagogiczno-Artystyczne” 2005, t. 5, s. 48–64.
- Jończyk-Rosół Edmunda M., *Poglądy Zofii Daszyńskiej-Golińskiej na temat eugeniki*, „Studia z Filozofii Polskiej” 2007, t. 2, s. 279–301.
- Jończyk-Rosół Edmunda M., *Zofia Daszyńska-Golińska – w kręgu naturalizmu etycznego*, w: *Tolerancja. Studia i szkice*, t. 11, red. Adam Rosół, Marek S. Szczepański, Częstochowa: Akademia im. Jana Długosza, 2005, s. 47–56.
- Jończyk-Rosół Edmunda M., *Zofia Daszyńska-Golińska (1866–1934) – próba biografii*, „Prace Naukowe WSP w Częstochowie. Filozofia Socjologia” 1994, z. 3, s. 19–35.
- Jończyk-Rosół Edmunda M., *Zofii Daszyńskiej-Golińskiej wizje postępu społecznego*, „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Filozofia” 2011, z. 8, s. 9–32.
- Kalinowski Witold, *Poglądy estetyczne Ludwika Krzywickiego*, w: *Studia z dziejów estetyki polskiej 1890–1918*, red. Sław Krzemień-Ojak, Katarzyna Rosner, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972, s. 159–186.
- Kamiński Tomasz, *Zofii Daszyńskiej-Golińskiej socjologiczne badania alkoholizmu*, „Roczniki Historii Socjologii” 2012, vol. 2, s. 133–146.

- Kluzowa Krystyna, *Zofia Daszyńska-Golińska: metoda socjologiczna w polityce społecznej*, w: *Szkice z historii socjologii polskiej*, red. Kazimierz Z. Sowa, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1983, s. 303–321.
- Kopij Marta, *Friedrich Nietzsche w literaturze i publicystyce polskiej lat 1883–1918*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2005.
- Kowalska Aniela, *Felieton Ludwika Krzywickiego na łamach „Ogniwa”, tygodnika naukowego, społecznego, literackiego i politycznego (1900–1905)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego”, seria I. Nauki Humanistyczno-Społeczne 1971, z. 82. Filologia Polska, s. 47–56.
- Kozłowski Władysław M., *Dekadentyzm współczesny i jego filozofowie (Paweł Bourget i Fryderyk Nietzsche)*, Warszawa: Drukarnia Józefa Sikorskiego, 1893.
- Kozłowski Władysław M., *Jak czytać utwory piękna. Literatura piękna jako źródło wykształcenia*, Warszawa: Księgarnia Ludwika Biernackiego i S-ki, 1909.
- Kraśńska Izabela, *Udział Zofii Daszyńskiej-Golińskiej w walce z alkoholizmem (1901–1914)*, „Szkice Humanistyczne” 2015, nr 1/2, s. 115–128.
- Krzywiec Grzegorz, *Daszyńska-Golińska Zofia*, w: *A biographical dictionary of women's movements and feminisms Central, Eastern and South Eastern Europe: 19th and 20th centuries*, eds. Francisca De Haan, Krasimira Daskalova, Anna Loufti, New York: CEU Press, 2006, s. 103.
- Maj Ewa, *Kobieta wobec polityki: strategie tożsamościowe w publicystyce tygodnika „Na Posterunku” (1917–1919)*, w: *Polityka i politycy w prasie XX i XXI wieku. Polityka w prasie kobiecej*, red. Małgorzata Dajnowicz, Adam Miodowski, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2019, s. 43–56.
- Michalska Aleksandra, *Zofia Daszyńska-Golińska. Aktywność na wszystkich frontach*, w: *Krakowski szlak kobiet. Przewodniczka po Krakowie emancypantek*, t. 2, red. Ewa Furgał, Kraków: Fundacja Przestrzeń Kobiet, 2010, s. 175–191.
- Migalska Aleksandra, *Zofia Daszyńska-Golińska i odkrywanie ciągłości kobiecego aktywizmu*, w: *Obserwatorki z wyobraźnią. Etnograficzne i socjologiczne pisanstwo kobiet*, red. Grażyna Kubica, Katarzyna Majbroda, Wrocław: Polskie Towarzystwo Ludoznawcze – Uniwersytet Wrocławski, 2014, s. 343–360.
- Owadowska Renata, *W służbie niepodległej Polsce – działalność społeczna i polityczna Zofii Daszyńskiej-Golińskiej w latach 1918–1934*, „Przegląd Bydgoski” 2000, R. XI, s. 69–79.
- Owadowska Renata, *Zofia Daszyńska-Golińska. O nurt reformistyczny w polityce społecznej*, Poznań: Zakład Badań Narodowościowych PAN, 2004.

- Pasisz Piotr, *Metoda statystyczna w świetle „Szkieletów metodologicznych” Zofii Daszyńskiej-Golińskiej (1866–1934)*, „Zeszyty Studenckiego Ruchu Naukowego UJK Kielce. Nauki Humanistyczno-Społeczne” 2016, nr 25/1, s. 225–232.
- Pionierki. *Krytyka artystyczna kobiet 1839–1879. Antologia*, wstęp, wybór i oprac. Joanna M. Sosnowska, Warszawa: Instytut Sztuki PAN, 2016, s. 7–58.
- Posnett Hutcheson Macaulay, *Literatura porównawcza*, tłum. Zofia Daszyńska, Warszawa: Druk K. Kowalewskiego, 1896.
- Programy i dyskusje literackie okresu Młodej Polski*, oprac. Maria Podraza-Kwiatkowska, wyd. III przejrane i uzupełnione, Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2000, s. V–LXXXIII.
- Przewóska Czesława, *Fryderyk Nietzsche jako moralista i krytyk*, Warszawa: H. Kohn, 1894.
- Red., *Daszyńska-Golińska Zofia*, w: *Słownik biograficzny działaczy polskiego ruchu robotniczego*, t. 1. A–D, red. Feliks Tych, Warszawa: Książka i Wiedza, 1978, s. 395–396.
- Red., *Golińska Zofia*, w: *Polski Słownik biograficzny*, t. 8, Wrocław–Kraków–Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1959–1960, s. 223–225.
- Rosiak Roman, *Wacław Nałkowski jako krytyk literacki*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio F. Nauki filozoficzne i humanistyczne 1957, vol. 8/1953, s. 113–157.
- Rosiak Roman, *Wacław Nałkowski wobec pisarzy współczesnych*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie, 1974.
- Stegmann Natali, *Die Tochter der geschlagen Helden. „Frauenfrage”, Feminismus und Frauenbewegung in Polen 1863–1919*, Wiesbaden: Harrassowitz, 2000, s. 118–120.
- Stępień Marian, *Kazimierz Kelles-Krauz o sztuce i literaturze*, „Pamiętnik Literacki” 1967, z. 1, s. 67–97.
- Stępień Marian, *Ludwik Krzywicki*, w: *Obraz literatury polskiej XIX i XX wieku*, seria V. *Literatura Młodej Polski*, t. 4, red. Kazimierz Wyka, Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1977, s. 133–168.
- Szacki Jerzy, *Sto lat socjologii polskiej. Od Supińskiego do Szczepańskiego. Wybór tekstów*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1995.
- Szczerba [Seweryn Gottlieb], *Dr. Zofia Daszyńska: Nietzsche-Zarathustra. Studium literackie*, Kraków 1896 [w dziale: *Sprawozdania i krytyki*], „Krytyka” 1896 (Październik), s. 301–302.
- Śliwa Martyna, Śliwa Michał, *Zofia Daszyńska-Golińska: w poszukiwaniu nowej narracji społecznej*, w: *Silaczki, szefowe, społeczniczki. Polki, organizatorki*, red. Ewa

- Bogacz-Wojtanowska, Monika Koster, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2019, s. 75–93.
- Śliwa Michał, *Zofia Daszyńska-Golińska*, w: Michał Śliwa, *Sylwetki polskich socjalistów. Studia i szkice*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, 2000, s. 52–64.
- Walewska Cecylia, *Dr. Zofia Daszyńska-Golińska*, w: Cecylia Walewska, *W walce o równe prawa. Nasze bojownice*, wydane staraniem Redakcji „Kobiety Współczesnej”, Warszawa: Drukarnia Rotacyjna, 1930, s. 118–126.
- Weiss Tomasz, *Fryderyk Nietzsche w piśmiennictwie polskim lat 1880–1914*, Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1961.
- Weiss Tomasz, *Przełom antypozytywistyczny w Polsce w latach 1880–1890 (Przemiany postaw światopoglądowych i teorii artystycznych)*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński, 1966.
- Winclawski Włodzimierz, *Zofia Daszyńska-Golińska*, w: Włodzimierz Winclawski, *Słownik biograficzny socjologii polskiej*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2001, t. 1, s. 123–126.
- Wyka Kazimierz, *Stulecie pokolenia Młodej Polski*, „Pamiętnik Literacki” 1961, nr 2, s. 281–299.
- Zapomniane głosy. *Krytyka literacka kobiet 1894–1918*, t. 1. *Wybór tekstów*, oprac. Anna Wydrycka, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2006, s. 7–28.
- Zawiszewska Agata, *Nowa Kobieta – anglosaska figura i polskie figuracje*, w: *Nowa Kobieta – figury i figuracje*, red. Inga Iwasiów, Aleksandra Krukowska, Agata Zawiszewska, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2017, s. 9–46.